IJCRT.ORG ISSN : 2320-2882

INTERNATIONAL JOURNAL OF CREATIVE RESEARCH THOUGHTS (IJCRT)
An International Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

ವಿಜಯಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವಸಾಹತು ಕಾಲದ ರಾಜಕೀಯ ಇತಿಹಾಸ

ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿ ಅಮ್ಮಣ್ಣವ'ರ
ಸಂಶೋಧಕರು
ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ಮೊಗಲರು

ಔರಂಗಜೇಬನು ವಿಜಾಪುರವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಮೊಗಲ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆದಿಲ್‌ಶಾಹಿ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಕೆಲಸದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕದೆ ತನ್ನ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದುವರಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲದೆ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಪದೋನ್ನತಿ ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನು.1 ಔರಂಗಜೇಬನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1689ರವರೆಗೆ ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲೆ ಉಳಿದು ದೂರದ ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವತ್ತ ಗಮನ ಹರಿಸಿದನು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರ ಪ್ರಾಂತದ ಆಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆಂದು ಫೌಜುದಾರ ಹಾಗೂ ಖಾಲ್ಸ್
ದಿವಾನರೆಂಬ ಇರ್ವರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿದನು. ರೊಹುಲ್ಲಾಖಾನನಿಗೆ ಪಂಜ ಹಜಾರೀ ಬಿರುದನ್ನು ನೀಡಿದನಲ್ಲದೆ,
ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಕುದುರೆ ಸವಾರರನ್ನು ಅವನ ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿಜಾಪುರ ಸುಬೇದಾರಿಯ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ನೀಡಿ

ಗೌರವಿಸಿದನು.2 ಮಹಮ್ಮದ್ ರಫಿಯನ್ನು ದಿವಾನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು.3 ವಿಜಾಪುರ ರಾಜ್ಯವು ಮೊಗಲರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ವಿಜಾಪುರ ರಾಜ್ಯದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಕೋಟೆಗಳ ದಂಡನಾಯಕರು, ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಸಾಮ್ರಾಟನಿಗೆ ಭೇಟಿಯಾಗಿ ವಂದನೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕು ಎಂದು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಲಾಯಿತು. ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ಇನಾಮುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಉನ್ನತ ದರ್ಜೆಯ ಮನಸಬ್‌ಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುವುದೆಂದು ಭರವಸೆ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಈ ಮೊದಲು ಆದಿಲ್‌ಶಾಹಿ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲ್ಲ
ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಯಕ ಘಾಜಿ ಉದ್‌ದಿನ್ ಖಾರ್ನ ಬಹದೂರನ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವನ್ನು

ನೀಡಿ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕೈವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಳುಹಿಸಲಾಯಿತು.4 ಆದಿಲ್‌ಶಾಹಿ ಮನೆತನದ ಪತನದ ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. 1687ರಲ್ಲಿ ಗೋಲ್ಕಂಡ್ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈ ಎರಡು ರಾಜ್ಯಗಳ ಸ್ವಾಧೀನದೊಂದಿಗೆ ದಖನ್‌ನಲ್ಲಿಯ ಮೊಗಲ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಆರಕ್ಕೆ ಏರಿತು. ಔರಂಗಜೇಬನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರವು 'ಸುಭಾ' ಆಗಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ 18 ಸರ್ಕಾರಗಳಿದ್ದು ಆಡಳಿತದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ 281 ಪರಗಣ ಅಥವಾ ಮಹಲ್‌ಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಆ 'ಸುಭಾ'ದ 18 ಸರ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರವು ಒಂದು ಸರ್ಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ 30

'ಮಹಲ್'ಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರ ಮಹಲ್‌ನಲ್ಲಿ 765 'ಕಸಬಾ'ಗಳಿದ್ದು5 ಅವು ಆಡಳಿತದ ಕೆಳಸ್ತರದ
ಘಟಕಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಆದಿಲ್‌ಶಾಹಿ ದಫ್ತರ್ ಮತ್ತು ಅಸಫ್‌ಜಾಹೀ ದಫ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ವಾರ್ಷಿಕ
ಕಂದಾಯ ಏಳುಕೋಟಿ ಎಂಬತ್ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಅರವತ್ತೊಂದು ಸಾವಿರದ ಎಂಟುನೂರ ಹದಿನೇಳು ರೂಪಾಯಿ ಒಂದೂವರೆ ಆಣೆ ಬರುತಿತ್ತು. ಇದಲ್ಲದೆ ವಿಜಾಪುರ ಸರ್ಕಾರದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಂದರುಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಿಂದಲೂ ಕಂದಾಯ ಬರುತಿತ್ತು.6

ಕ್ರಿ.ಶ. 1689ರ ಕೊನೆಯ ವೇಳೆಗೆ ಔರಂಗಜೇಬನು ವಿಜಾಪುರ, ಗೋಲ್ಕೊಂಡಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನಲ್ಲದೆ, ಮರಾಠರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಮುರಿದು ದಖ್ಖನ್ನಿನ ಅಜೇಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗಿ ಉಳಿದನು. ಇದೇ ವೇಳೆಗೆ ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಹರಡಿದ ಪ್ಲೇಗ್‌ರೋಗದಿಂದ ಒಂದೂವರೆ ಲಕ್ಷ ಜನ ಸತ್ತರು. ಔರಂಗಜೇಬನ ಜೊತೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿ ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಬಾದಶಹನ ಸ್ತ್ರೀ ಔರಂಗಬಾದಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಘಾಜೀಖಾನ್, ಕಾಜಿ, ಮುತಿಫಿ ಕರೀಬ ಮುಂತಾದ ಇಮಾಮಗಿರಿ ಮಾಡುವ

ಕಾಮಗಾರರು ಮತ್ತು ರಾಜಾ ಜಸವಂತನ ಮಗ ಮಹಂಮದಿರಾಜ ಮೊದಲಾದವರು ಮರಣ ಹೊಂದಿದರು.7 ಅದರ ತೀವ್ರತೆ ಎಷ್ಟಿತ್ತೆಂದರೆ ಸತ್ತವರನ್ನು ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವಷ್ಟು ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಶವಗಳನ್ನು ಚಕ್ಕಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇರಿಕೊಂಡು

ಪಟ್ಟಣದಾಚೆ ಸಾಗಿಸಬೇಕಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಔರಂಗಜೇಬನು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ವಿಜಾಪುರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಮೂರು ತಿಂಗಳ ನಂತರ ವಿಜಾಪುರ ಪ್ಲೇಗ್ ಭೀತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಯಿತು. ಪ್ಲೇಗ್ ಬೇನೆಯ ಅನಂತರ ಔರಂಗಜೇಬನು ದಖನ್‌ನಿಂದ ದೆಹಲಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಇಲ್ಲಿಯ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಒಂಬತ್ತು ಲಕ್ಷ ಐವತ್ತಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1710 ಮತ್ತು 1717ರಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಬರದಿಂದ ವಿಜಾಪುರ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತೆ

ಇಳಿಮುಖವಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ವಿಜಾಪುರ ನಗರ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ವಿನಾಶವಾದಂತಾಯಿತು.8

ಶಿವಾಜಿಯ ಮರಣದ ನಂತರ ರಾಜರಾಮನ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಮರಾಠರು ಶಾಂತಾಜಿ ಘೋರ್ಪಡೆಯ ದಂಡನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು. ಮರಾಠರ ಮುನ್ನಡೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಲು ವಿಜಾಪುರದಿಂದ ಬೃಹತ್ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ರವಾನಿಸಲಾಯಿತಾದರೂ ಮರಾಠರು ಗೆರಿಲ್ಲಾ ಯುದ್ಧತಂತ್ರದ ಮೂಲಕ ಮೊಗಲರಿಗೆ ಆಘಾತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದರು. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ ಕಿಲಿಚ್‌ಖಾನ್‌ನನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1703ರಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರ ಸುಭಾದ ರಾಜ್ಯಪಾಲನನ್ನಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸಲಾಯಿತು. ಔರಂಗಜೇಬನು ತಾನು ಸಾಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ತನ್ನ ಮೂರನೆಯ ಮಗ ಕಾಮಭಕ್ಷನನ್ನು ವಿಜಾಪುರ ಗೌರ್ನರ್‌ನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದನು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1707ರಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬನು ಅಹಮದ್‌ನಗರದಲ್ಲಿ ನಿಧನ ಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಅವನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಮುಜೀಮ್, ಆಜಾಮ್ ಮತ್ತು ಕಾಮಭಕ್ಷರ ನಡುವೆ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪೈಪೋಟಿ ನಡೆಯಿತು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲನಾಗಿದ್ದ ಆಜಾಮ್ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮರಾಠದೊರೆ ಶಾಹುನನ್ನು ಬಂಧಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ದಖನ್ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಚೌತ್ ಮತ್ತು ಸರ್ದೇಶಮುಖ್ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು

ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಅನುಮತಿ ನೀಡಿದನು. ಸಾತಾರ ಶಾಹುವಿನ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು.9 ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ದಂಗೆಯೆದ್ದ ಆಜಮ್‌ನನ್ನು ಸದೆಬಡಿದು ಮುಜೀಮ್ ಬಹದ್ದೂರಷಾ ಎಂಬ ಬಿರುದಿನೊಂದಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೇವಲ ಐದು ವರ್ಷ ಮಾತ್ರ ಅಡಳಿತ ನಡೆಸಿದನು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮರಾಠರನ್ನು ತನ್ನ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಇವನು ವಿಫಲನಾದನು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1712ರಲ್ಲಿ ಬಹದ್ದೂರ್‌ಷಾನ ಮರಣಾನಂತರ ಅವನ ಮಕ್ಕಳು ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಟ ಮುಂದುವರಿಸಿದರು. ಈ ಅಂತಃ ಕಲಹಗಳ ಲಾಭ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಹಲವಾರು ಪ್ರಾಂತಗಳು ಮೊಗಲರೊಂದಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು. ದಖನ್‌ನಲ್ಲಿ ಮರಾಠರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ಮೊಗಲ ಅಧಿಪತ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊನೆಗೊಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1724ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದ ಹೈದರಬಾದ್ ನಿಜಾಮ್ ಮನೆತನವೂ ಕೂಡಾ ಮರಾಠರೊಂದಿಗೆ ಪೈಪೋಟಿಗಿಳಿದು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಯಿತು.

ಹೈದರಾಬಾದ್ ನಿಜಾಮರು:

ಔರಂಗಜೇಬನು ತನ್ನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕೊನೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ ಕಿಲಿಚ್ ಖಾನ್(ನಿಜಾಮ್-ಉಲ್-ಮುಲ್ಕ್)ನನ್ನು ವಿಜಾಪುರ ಸುಭಾದ ರಾಜ್ಯಪಾಲನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದ್ದ. ಬಹಾದ್ದೂರ್ ಷಾ ಅವನನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1707ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವಧದ ಪ್ರಾಂತಪಾಲ ಹಾಗೂ ಗೋರಖಪುರದ ಫೌಜುಧಾರನನ್ನಾಗಿ, ನಂತರ ಫರ್ರುಖ್ ಸಿಯರ್‌ನನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1713ರಲ್ಲಿ ದಖ್ಖನಿನ

ಆರು ಸುಭಾಹಗಳ ಪ್ರಾಂತಪಾಲನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದ್ದನು.10 ತುಂಬಾ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದ ಇವನು ಮೊಗಲ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ವೈಫಲ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜಧಾನಿ ದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಅಂತಃಕಲಹಗಳ ಲಾಭ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಮೊಗಲರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1724ರಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಬಾದ್‌ನಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮ್ ಮನೆತನವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಇದರೊಂದಿಗೆ ವಿಜಾಪುರ ಪ್ರಾಂತವು ಹೈದರಾಬಾದ್ ನಿಜಾಮನ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿತು.

ದಖ್ಖನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಇವನ ಧೋರಣೆಗೆ ಮರಾಠರು ಪ್ರತಿರೋಧವಾಗಿದ್ದರು. ಹೈದರಾಬಾದಿನ ನಿಜಾಮನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1744ರವರೆಗೆ ಕೃಷ್ಣೆಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ಆಡಳಿತದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ನಾಸಿರಜಂಗನಿಗೂ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಸವಣೂರ ನವಾಬನಿಗೂ ವಹಿಸಿದ್ದನು. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. 1746ರ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಸವಣೂರಿನ ನವಾಬನು

ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಹಾಗೂ ಬಾದಾಮಿ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಮರಾಠ ಪೇಶ್ವೆಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾಯಿತು.11 ನಿಜಾಮ್-ಉಲ್‌ಮುಲ್ಕ್‌ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1748ರಲ್ಲಿ ನಿಧನ ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಗಾದಿಗಾಗಿ ಅಂತಃಕಲಹ ಉದ್ಭವಿಸಿತು. ನಿಜಾಮ್ ಸಲಬತ್ ಜಂಗನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1759ರಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರದ ಜಮೀನ್ದಾರರನ್ನು ಅಧಿಕ ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಒತ್ತಾಯಿಸಿದಾಗ ಬಾಲಾಜಿ ಪೇಶ್ವೆ ಹಾಗೂ ಸದಾಶಿವ ಬಾವುಗಳ ಮುಂದಾಳತ್ವದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿದ ಮರಾಠ ಸೈನ್ಯ, ನಿಜಾಮ್ ಸಲಾಬತ್ ಜಂಗ್ ಹಾಗೂ ಅವನ ಸಹೋದರ ಅಲಿಯನ್ನು ಉದಯಗಿರಿ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿತು. ತತ್ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ನಿಜಾಮರ

ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಜಾಪುರ ಪ್ರಾಂತದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಮರಾಠರಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು.12

ಮರಾಠರು:

ಬಾಳಾಜಿ ಬಾಜಿರಾಯನು ಪೇಶ್ವೆಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಕ್ರಿ.ಶ. 1760ರಲ್ಲಿ ಸದಾಶಿವರಾವ್ ಭಾವು, ರಘುನಾಥರಾವ್ ಮುಂತಾದವರು ಕೂಡಿ ನಿಜಾಮ್ ಅಲಿಖಾನನ್ನು ಉದಗೀರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಅವನ ಮೇಲೆ 60 ಲಕ್ಷ ಉತ್ಪನ್ನದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಹೇರಿದರು.13 ಆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1761ರಲ್ಲಿ

ಅಹಮ್ಮದ್ ಷಾ ಅಬ್ದಾಲಿಯಿಂದ ಪಾಣಿಪತ್ ಕದನದಲ್ಲಿ ಸೋತ ಮರಾಠರು ಸಾಕಷ್ಟು ಹಾನಿಗೊಳಗಾದರು. ಈ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡ ನಿಜಾಮ್ ಅಲಿಖಾನನು ಹಿಂದೆ ಆದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮುರಿದನು. ಪಾಣಿಪತ್ ಕಾಳಗದಿಂದ ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮರಾಠ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಭಾರಿ ಪೆಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟಿತು. ಆದರೂ ಅವರು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ

ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದನ್ನು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಗಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಅವರ ಅದೃಷ್ಟವೆಂಬಂತೆ ಈ ವೇಳೆಗೆ ಪೇಶ್ವೆ ಮಾಧವರಾಯನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿದ ಮರಾಠರು ಈ ಬಾರಿ 'ರಾಕ್ಷಸ್ ಭುವನ' ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮ್ ಅಲಿಖಾನನ್ನು ಪುನಃ ಸೋಲಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ಹಿಂದಿನ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ 60 ಲಕ್ಷ ಉತ್ಪನ್ನದ ಪ್ರದೇಶದ ಜೊತೆ ಇನ್ನೂ 22 ಲಕ್ಷದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಮತ್ತು

ಶತ್ರುಗಳು ದಾಳಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಯಿತು. ಸುರಪುರದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗವು ಪೇಶ್ವೆಯರ ವಶಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1765ರಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರವು ತಮ್ಮ ಕಡೆಯಿಂದ 'ಸರಂಜಾಮಿ'ಯ ಸ-ುವಾಗಿ ರಾಸ್ತೆ ಎಂಬ ಅಡ್ಡ ಹೆಸರಿನ ಸರದಾರರನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಆನಂದರಾವ ಭಿಕಾಜಿ ರಾಸ್ತೆ ಎಂಬುವನಿಗೆ ತಾಳಿಕೋಟೆ,

ನಾಲ್ವತ್ವಾಡ ಮುಂತಾದ ಪರಗಣಗಳು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವು.14 ಕ್ರಿ.ಶ. 1790–91ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಉಂಟಾದ ಬರಗಾಲ ಮತ್ತು ಮರಾಠರು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭಾರವಾದ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಅಶಾಂತಿಯ ಆಗರವಾಯಿತು. ತೆರಿಗೆಯ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ರೈತರು ಗುಳೇಹೋದರು. ಇದೇ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1818ರ ವರೆಗೂ ಮುಂದುವರಿಯಿತು.

ಮರಾಠರ ಕೊನೆಯ ಪೇಶ್ವೆ ಬಾಜಿರಾಯನ(ಕ್ರಿ.ಶ. 1797 ರಿಂದ 1817) ಅಧಿಕಾರವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸುಲಿಗೆ ಲೂಟಿಗಳು ದೈನಂದಿನ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಾಗಿದ್ದು ಅಶಾಂತಿ ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ಅದೂ ಸಾಲದೆಂಬಂತೆ ಪೇಶ್ವೆಗಳ ಅಧೀನರಾದ ಜಾಗೀರದಾರರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಕಚ್ಚಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಾದಾಮಿಯ ಮಾಧವರಾಯ ರಾಸ್ತಿಯ, ಆಲಮೇಲ, ಇಂಡಿ, ತಂಬಗಳ ಮೂಲಾಜಿ ಘೋರ್ಪಡೆ, ಬಾಗೇವಾಡಿ ವಿಜಾಪುರಗಳ ಪರಶುರಾಮ ಪಂಡಿತ ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ಮದಕವಿ, ಹುನಗುಂದಗಳ ಗಣಪತಿರಾವ್ ಪೆನ್ಸೆ ಹಾಗೂ ಗಜೇಂದ್ರಗಡದ ದೌಲತ್‌ರಾವ್ ಘೋರ್ಪಡೆಗಳೇ ಕಚ್ಚಾಟದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದ ಪ್ರಮುಖ ಮರಾಠ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಸುರಪುರದ ನಾಯಕರು 1802ರಲ್ಲಿ ನಾಲತವಾಡಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿ ಲೂಟಿ ಮಾಡಿದರು. ನಾನಾ ಫಡ್ನವಿಸ್‌ಗೆ ಸೇರಿದ್ದ ಬಾಗೇವಾಡಿ, ವಿಜಾಪುರ ಮುಂತಾದ ಜಹಗೀರುಗಳ ವಾರಸುದಾರಿಕೆ ತನ್ನದೆಂದು ಪರಶುರಾಮ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1806ರಲ್ಲಿ ಘೋಷಿಸಿದನು. ಇವನ ಹಕ್ಕನ್ನು ಅವನ ತಾಯಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ, ಪೇಶ್ವೆ ಬಾಜಿರಾಯನ ನೆರವಿನೊಂದಿಗೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದಳು. ಆದರೆ ಪರಶುರಾಮನು ಬಾಜಿರಾಯನ ಗೌರ್ನರನಾದ ಬಾಬು ಗೋಖಲೆಗೆ ಸೋತು ಕೈಸೆರೆಯಾದನು. ಬಾಜಿರಾಯನಿಗೆ ನಿಷ್ಠೆ ತೋರಲು ಒಪ್ಪಿದ ಇವನು ತನ್ನ ಜಹಗೀರಿನ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಬಾಬು ಗೋಖಲೆಗೆ ಬಾಗೇವಾಡಿ ಜಹಗೀರು ಲಭಿಸಿತು. ಅವನು ತನ್ನ ಜಹಗೀರಿನಲ್ಲಿ ದುರಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಗ್ರಾಮಗಳು ಪಾಳುಬಿದ್ದವು. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. 1808ರಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದ ಸರ್ ಜೇಮ್ಸ್ ಮ್ಯಾಕಿನ್‌ತೋಷನು ಉತ್ತರ ವಿಜಾಪುರ ಪ್ರದೇಶ ಬರಡು ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಅಂಶವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಬಾಗೇವಾಡಿ, ಮಸಕನಾಳ ಹಾಗೂ ಗಿರಿನಾಳಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಬಾಗೇವಾಡಿ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ ಪುನಃ ಜಹಗೀರಾಗಿ ಮರಾಠರು ನೀಡಬೇಕಾಯಿತು. 1817ರ ಪೂನಾ ಒಪ್ಪಂದದ ನಂತರ ಮಾಧವರಾವ ರಾಸ್ತಿಯನಿಗೆ ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರ ವಿಜಾಪುರಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಅವನ ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಒಂದು ಸ್ಥಿರವಾದ ಕೇಂದ್ರಪ್ರಭುತ್ವ ಇಲ್ಲದ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮರಾಠರ ಹಾಗೂ ನಿಜಾಮರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ

ಅವರ ಸೈನ್ಯದ ದಾಳಿ, ಜಹಗೀರುದಾರರ ಸುಲಿಗೆ, ಕಂದಾಯ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರರ ಕಾಟ ಮತ್ತು ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಅಹಿತಕರ

ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಂದ ವಿಜಾಪುರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಶಾಂತಿಯು ತಲೆದೋರಿತ್ತು.15 ಬುಸಾತಿನೆ ಸಲಾತೀನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ

'ಬುದ್ಧಿವಂತರು, ತಿಳವಳಿಕೆ ಉಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯದಿಂದ ನಡೆಯುವವರೂ ಆದ ಇಂಗ್ರೇಜಿ ಸರಕಾರದ ಕೈಗೆ ವಿಜಾಪುರ ಪ್ರದೇಶವು ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದು ನೆಮ್ಮದಿಯ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟಂತಾಗಿದೆ' ಎಂದು ಒಂದು ಕಡೆ ಗ್ರಂಥಕಾರನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಮರಾಠರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಷ್ಟು ಕ್ರೂರವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು :

ಮರಾಠ ಮತ್ತು ನಿಜಾಮರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಮಖಂಡಿ, ಮುಧೋಳ ಮತ್ತು

ಸವಣೂರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಅವಿಭಜಿತ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತೇರದಾಳ, ರಬಕವಿ ಸೇರಿದಂತೆ 13 ಗ್ರಾಮಗಳು

ಸಾಂಗಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ, 17 ಹಳ್ಳಿಗಳು ಜಾಂದ್ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ, 9 ಗ್ರಾಮಗಳು ಹಿರಿಯ ಕುರಂದವಾಡ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಭಾಗ ರಾಮದುರ್ಗ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ಸೇರಿದ್ದವು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮರಾಠ ಮೂಲದ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಸಹಜವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಮರಾಠಿ ಭಾಷೆಯು ಆಳುವ ವರ್ಗದ ಭಾಷೆಯಾಗಿತ್ತು. ರಾಜಕೀಯ ಅಸ್ಥಿರತೆ, ಆರ್ಥಿಕ ಅಭದ್ರತೆಗಳ ಜೊತೆ ವಿಜಾಪುರ

ಪ್ರದೇಶವು ಭಾಷಾ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಗೂ ಒಳಗಾಯಿತು.16

ಬ್ರಿಟಿಷರು :

ಕ್ರಿ.ಶ. 18 ಮತ್ತು 19ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯ ಮತ್ತು ಆರಂಭದ ವೇಳೆಗೆ ಮೈಸೂರಿನ ಹೈದರಾಲಿ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನ ಹಾಗೂ ಮರಾಠರು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಂದ ಸೋಲುವುದರ ಮೂಲಕ ಇಡೀ ಕರ್ನಾಟಕವು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕೈವಶವಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು, ಜಮಖಂಡಿ, ನರಗುಂದ, ಮುಧೋಳ, ರಾಮದುರ್ಗ, ಹೈದರಾಬಾದ್‌ನ ನಿಜಾಮ ಅನೇಕ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು ಇದ್ದರೂ ಇವು ಕ್ರಿ.ಶ. 1947ರಲ್ಲಿ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಿಗುವವರೆಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಪ್ರಭುತ್ವದಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವು.

ಕ್ರಿ.ಶ. 1799ರ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೊನೆಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದಾಗ ಮೈಸೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕೈವಶವಾದವಲ್ಲದೆ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತ ಅವರ ಕೈಗೆ ಬಂದಿತು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ನೇರವಾದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿನ ಪ್ರದೇಶವೆಂದರೆ ಕೆನರಾ(1799) ಅದು ಟಿಪ್ಪುವಿನಿಂದ ದೊರೆತದ್ದು. ಮರುವರ್ಷ ನಿಜಾಮನು ಬಳ್ಳಾರಿ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟನು ಇತ್ತ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಮರಾಠರು ಬ್ರಿಟಿಷರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1801ರಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆ ಬಾಜಿರಾಯ ಅವರಿಗೆ ಧಾರವಾಡ ಸುಭಾವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟನು.17 ಮರಾಠರಿಂದ ಸ್ನೇಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪಡೆದು ಅದನ್ನು ಬಳ್ಳಾರಿ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ಗೆ ವಹಿಸಲಾಯಿತು.

ಆದರೆ ಬ್ರಿಟಿಷರು ತಮ್ಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮುಂದಿನ 16 ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಮರಾಠರ ಜೊತೆ ಹಲವು ಹೋರಾಟಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1818ರ ಖಡಕಿ ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಪೇಶ್ವೆ ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾವ್, ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬ್, ನಾಗಪುರದ ಬೋಂಸ್ಲೆ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ಮತ್ತು ಮಲ್ಹಾರಿರಾವ ಹೋಳ್ಕರ್ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಿಟಿಷರಿಂದ ಪರಾಜಿತರಾದರು. ಸೋತ ಬಾಜಿರಾಯನಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿವೇತನದೊಂದಿಗೆ ಕಾನ್ಪುರದ ಬಳಿ ಬಿಥೊರಿಗೆ ಗಡಿಪಾರು ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಮರಾಠರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಮುಂಬೈ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ

ಇಡೀ ಕರ್ನಾಟಕವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈವಶಮಾಡಿಕೊಂಡರು.18 ಮರಾಠರಿಂದ ಮುಂಬೈ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಸರ್ ಥಾಮಸ್ ಮನ್ರೊನನ್ನೆ ,ದಕ್ಷಿಣ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ದುವಾಬ' ಪ್ರಿನ್ಸಿಪಲ್ ಕಲೆಕ್ಟರ್ ಮತ್ತು ಪೊಲಿಟಿಕಲ್ ಏಜಂಟನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಕ ಮಾಡಿದರು. ಧಾರವಾಡ ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ 21 ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಂದೊಂದು ತಾಲೂಕಿಗೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಮಾಮಲೇದಾರರನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು.19 ಅದೇ ವರ್ಷ ಕ್ರಿ.ಶ. 1818ರಲ್ಲಿ ಮನ್ರೊ ಬಾದಾಮಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ಬಾದಾಮಿ ಮತ್ತು ಬಾಗಲಕೋಟೆಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಮುಂದೆ ಕೃಷ್ಣೆಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1818 ಮೇ 17ರ ವೇಳೆಗೆ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಹೀಗಾಗಿ ವಿಜಾಪುರ ಪ್ರದೇಶ ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನವಾಯಿತು. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಮರಾಠರ 58 ವರ್ಷದ ಆಳ್ವಿಕೆ(ಕ್ರಿ.ಶ.1760–1818) ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು. ಅಲ್ಲದೆ

ವಿಜಾಪುರ ತಾಲೂಕನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರು ಸತಾರ ರಾಜನಿಗೆ ನೀಡಿದರು20 345 ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಇಂಡಿ ಹಾಗೂ ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಉಪಕಲೆಕ್ಟರೇಟನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಹಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಉಪಕಲೆಕ್ಟರೇಟನ್ನು ಧಾರವಾಡ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಅವೆರಡು ಕ್ರಿ.ಶ. 1825ರಲ್ಲಿ ಪುಣಾ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಆದರೆ ಮತ್ತೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1830ರಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅದರ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು.21

ಸತಾರ ಮತ್ತು ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮರಾಠರ ವಿಶಾಲ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಆಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ, ಬೆಳಗಾವಿ, ಬಾಗಲಕೋಟೆ, ಹಾವೇರಿ, ಉತ್ತರಕನ್ನಡ(1862ರಲ್ಲಿ ಕೆನರಾವನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿ ಉತ್ತರಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಮುಂಬಯಿ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು), ವಿಜಾಪುರ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮುಂಬೈ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ. ಬಳ್ಳಾರಿ, ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡ, ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮದ್ರಾಸ್ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಉಳಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಮೈಸೂರು ಮತ್ತು ಹೈದರಾಬಾದ್ ನಿಜಾಮ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಹೋದವು.

ಮುಂಬೈ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ನೋಡುವುದಾದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1818ರಲ್ಲಿ ಮರಾಠರು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಸೋಲುವುದರ ಮೂಲಕ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರು ಮುಂಬೈ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಮುಂಬಯಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. 19ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ಕನ್ನಡ ಪ್ರದೇಶ ಅರ್ಧ ಬ್ರಿಟಿಷರ(ಮದ್ರಾಸ್ ಮತ್ತು ಮುಂಬಯಿ) ಆಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲೂ, ಇನ್ನರ್ಧ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ವಶದಲ್ಲಿಯೂ ಉಳಿಯಿತು. 19ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭಿಕ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಬದಲಿಗೆ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು 'ಸದರ್ನ್ ಮರಾಠಾ ಕಂಟ್ರಿ'(ದಕ್ಷಿಣ ಮರಾಠಾ ದೇಶ) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1880ರ ವೇಳೆಗೆ 'ಸದರ್ನ್ ಮರಾಠ' ಎಂಬುದರ ಬದಲಿಗೆ ಅದನ್ನು ಮುಂಬಯಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಈ ಮುಂಬೈ ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ

ಸಾತಾರ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮದ್ರಾಸ್‌ನ ಗಡಿ, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಿಜಾಮಸೀಮೆ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶವಿತ್ತು. 1950ರ ವರೆಗೆ ಭಾಷಾವಾರು ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮೇಲೆ ಕರ್ನಾಟಕವು ಏಕೀಕರಣವಾಗುವವರೆಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಭಾಷಾವಾರು ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯಗಳು ವಿಂಗಡನೆಯಾದಾಗ ಇದು ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆಯಿತಾದರೂ ಇನ್ನೂ ಜನ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂಬೈ ಕರ್ನಾಟಕ ಎಂದು ಇಂದಿಗೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಡಳಿತ ವಿಸ್ತಾರವಾದಂತೆ ತಮ್ಮ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಏಕರೀತಿಯ ಆಡಳಿತ ನೀತಿ ಮತ್ತು ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಡೆದು

ಅನೇಕ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1836 ಏಪ್ರಿಲ್ 26ರಂದು ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸಿ ಹೊಸ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮಿ. ರವೆನ್‌ಸ್ಕ್ರಾಫ್ಟ್ (ಒಡಿ. ಖಜಿತಜಚಿಛಿಡಿಂಜಿಣ) ಮೊದಲ ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟಾಗಿ ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ದಲ್ಲಿ 10 ಉಪವಿಭಾಗಗಳಿದ್ದವು. ಅವು ಪರಸಗಡ, ಸಂಪಗಾಂವ, ಪಾದಶಾಪುರ(ಪಾಛಾಪುರ), ಚಿಕ್ಕೋಡಿ,

ಬಾಗಲಕೋಟೆ, ಇಂಡಿ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ, ಹುನಗುಂದ, ಬದಾಮಿ ಮತ್ತು ಬಿಡಿಗಳಾಗಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1838 ಮಾರ್ಚ್ 9ರಂದು ಬೆಳಗಾವಿಯು ಮುಖ್ಯಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ರೂಪಿತವಾಯಿತು. ಇದೇ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಾದಗಿಯನ್ನು ಅದರ ಉಪ ವಿಭಾಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಲಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1848ರಲ್ಲಿ ಸತಾರ ರಾಜ ಶಾಹಾಜಿ ಸಂತತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಸತಾರವನ್ನು ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ವಿಜಾಪುರ ತಾಲೂಕನ್ನು ಸತಾರ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು.

ಇದೇ ರೀತಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1862ರಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ನಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂಡಿ ಮತ್ತು ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳಗಳನ್ನು ಸೊಲ್ಲಾಪುರ

ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಗೋಕಾವಿ, ಅಥಣಿ ಈ ಎರಡು ಹೊಸ ತಾಲೂಕುಗಳು ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದವು. ಅಲ್ಲದೆ ಈಗಿನ ವಿಜಾಪುರ ಮತ್ತು ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳು ಈ ಮೊದಲು ವಿವಿಧ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಹಂಚಿಹೋಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಡಾಲ್‌ಹೌಸಿಯ ದತ್ತುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂಬ ನೀತಿ, ದುರಾಡಳಿತದ ನೆಪದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ. 1857ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ದಂಗೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಈ ರೀತಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರದೇಶಗಳೆಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1839ರಲ್ಲಿ ನಿಪ್ಪಾಣಿಯ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಿದ್ದೋಜಿರಾವ್ ನಿಂಬಾಳ್ಕರನು ಸಂತತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಗಲಗಲೆಯ 15 ಹಳ್ಳಿಗಳು,

ನಿಡಗುಂದಿಯ ಪರಗಣೆಯಲ್ಲಿ 12, ಹೊನವಾಡದ ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 4ನ್ನು[22] ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸೊಲ್ಲಾಪುರ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಂಡಿ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲೂಕುಗಳ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅದೇ ವರ್ಷ ಹಿಪ್ಪರಗಿ ತಾಲೂಕನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಯಿತು.23 ಕ್ರಿ.ಶ. 1842ರಲ್ಲಿ ಸತಾರೆಯ ಅರಸನು ಬೇರೆ ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರ್ತಿಯ ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 20, ಉಕ್ಕಲಿಯ ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 01, ಹಲಸಂಗಿ ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 28, ಬಾಗೇವಾಡಿಯ ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 24 ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟನು.24 ಈ ನೂತನ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಒಗ್ಗೂಡಿಸಿ25 ಕ್ರಿ.ಶ. 1842ರಲ್ಲಿ ಮನಗೂಳಿ ತಾಲೂಕು ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1842ರಲ್ಲಿ ಸತಾರೆಯ ರಾಜ ಶಾಹಾಜಿಯು ಸಂತತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಹವೇಲಿಯ ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 30, ಗೋಠೆಯ ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 7, ಮುಳವಾಡದ ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 11, ಮಮದಾಪುರದಲ್ಲಿ 21, ಹೊನವಾಡದಲ್ಲಿ 2, ಬಾಡ್ರೋಲದಲ್ಲಿ 1, ಬಳ್ಳೊಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ 7, ಸಿದ್ಧನಾಥದಲ್ಲಿ 6, ಚಿಮ್ಮಲಗಿಯಲ್ಲಿ 1, ಕೊಲ್ಹಾರದಲ್ಲಿ 6 ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಇದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸತಾರವನ್ನು ಕಲೆಕ್ಟರೇಟನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮತ್ತೆ ವಿಜಾಪುರ ತಾಲೂಕನ್ನು ಇದರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1857ರಲ್ಲಿ ಕಾಗವಾಡದ ಪಟವರ್ಧನನು ಸಂತತಿಯಿಲ್ಲದೆ ತೀರಿದ್ದರಿಂದ ಚಿಮ್ಮಲಿಗೆಯ ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 14 ಗ್ರಾಮಗಳು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಮನಗೂಳಿ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1837ರಲ್ಲಿ ಚಿಂಚಲಿಯ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕ ಗೋವಿಂದರಾವ್ ಪಟವರ್ಧನ ಸಂತತಿಯಿಲ್ಲದೆ ತೀರಿದ್ದರಿಂದ ಅನವಾಲದ ಪರಗಣವನ್ನು ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ. 1858ರಲ್ಲಿ ನರಗುಂದದ ಬಾಸ್ಕರರಾಯನ ಮರಣದ ನಂತರ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಇದರಲ್ಲಿನ ಹೊಸಕೇರಿಯ ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 1, ಕೊಣ್ಣೂರು ಪರಗಣದಲ್ಲಿ 10 ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾಗಲಕೋಟೆ, ಬಾದಾಮಿ ಹಾಗೂ ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕುಗಳಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಹುತೇಕ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲಾಯಿತು.26

ಕ್ರಿ.ಶ. 1843 ರಿಂದ 1847ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪುಣೆಯ ಸರ್ವೆ ಖಾತೆಯವರು ಈಗಿನ ವಿಜಾಪುರ ಮತ್ತು ಬಾಗಲಕೋಟೆಗೆ ಸೇರಿದ ಎಂಟು ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಇಂಡಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ 132, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ 152, ಹಿಪ್ಪರಗಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ 57, ಮನಗೂಳಿಯಲ್ಲಿ 18, ಬಾದಾಮಿಯಲ್ಲಿ 136, ಬಾಗಲಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ 124, ಹುನಗುಂದದಲ್ಲಿ 136, ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿ 79 ಸರಕಾರಿ ಹಳ್ಳಿಗಳು ಇದ್ದವು ಎಂದು ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾರೆ.27 ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1862 ರಿಂದ 1864ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸೊಲ್ಲಾಪುರ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ಅವು ಭೀಮಾ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿಯ ಮಧ್ಯದ ಪ್ರದೇಶಗಳಾದ ಇಂಡಿ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ, ಹಿಪ್ಪರಗಿ, ಮನಗೂಳಿ, ವಿಜಾಪುರ ತಾಲೂಕುಗಳಾಗಿವೆ. ಬಾಗಲಕೋಟೆ, ಬದಾಮಿ, ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕುಗಳು ಬೆಳಗಾವಿ

ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ನಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿದವು.28

ಬೆಳಗಾವಿ ಕಲೆಕ್ಟರೇಟ್‌ನಲ್ಲಿ ಕಲಾದಗಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಆಡಳಿತದ ವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಜಹಗೀರದಾರರು, ಸರಕಾರದ ನೌಕರಿಗೆ ಇಟ್ಟ ರಾಹುತರು ಕಲಾದಗಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1857ರ ದಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಸುರಪುರದ ನಾಲ್ವಡಿ ವೆಂಕಟಪ್ಪ ನಾಯಕನನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ದಂಗೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸುದ್ದಿ ತಿಳಿದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್‌ನು ಆರು ತೋಪುಗಳನ್ನು, ಹದಿನೈದು ನೂರು ಸೈನಿಕರನ್ನು ಕಲಾದಗಿಯಿಂದ ತರಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿಸಿದ್ದನು.29 ಬ್ರಿಟಿಷರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ

ಪ್ರಮುಖ ಕಂಟೋನ್ಮೆಂಟ್ ಆಗಿದ್ದ ಕಲಾದಗಿಯನ್ನು ಬಾಂಬೆ ಪ್ರಾಂತದ ಕಮಿಷನರ್ ಆದ ಮಿ. ಎ. ಹರ್ಟ್ ಅವರು ಕ್ರಿ.ಶ. 1864 ಡಿಸೆಂಬರ್ 1ರಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಸೊಲ್ಲಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ಭೀಮಾ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಇಂಡಿ, ಹಿಪ್ಪರಗಿ, ವಿಜಾಪುರ, ಮನಗೂಳಿ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲೂಕುಗಳು, ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ಬಾಗಲಕೋಟೆ, ಬದಾಮಿ, ಹುನಗುಂದ ಈ ಮೂರು ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು. ಉಪತಾಲೂಕಾಗಿ ಬೀಳಗಿ ಮುಂದುವರಿದರೆ ಕೆರೂರು, ಬಾದಾಮಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಂಡಿತು.30 ಕ್ರಿ.ಶ. 1868ರಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪರಗಿಯಿಂದ ಸಿಂದಗಿಗೆ, ಮನಗೂಳಿಯಿಂದ ಬಾಗೇವಾಡಿಗೆ ತಾಲೂಕುಕೇಂದ್ರಗಳನ್ನು ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1872ರ ಸರ್ವೇಕ್ಷಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಕಲಾದಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯು 5695 ಚ.ಕಿ.ಮೀ. ಇದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ 8 ತಾಲೂಕುಗಳು ಮತ್ತು ಗುಳೇದಗುಡ್ಡ, ಇಲಕಲ್, ಗಜೇಂದ್ರಗಡ, ತಾಳಿಕೋಟೆ, ಕೆರೂರು, ಮನಗೂಳಿ, ಅಮೀನಗರ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮುಖ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಇದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1870–71ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 21 ಮುನ್ಸಿಪಾಲಿಟಿಗಳಿದ್ದವು. ಅವು ಬಾಗಲಕೋಟೆ, ಕೊಲ್ಹಾರ, ಮುಳವಾಡ, ಉಕ್ಕಲಿ,
ನಿಡಗುಂದಿ, ಮನಗೂಳಿ, ಹಲಸಂಗಿ, ಜುಡಿ, ವಿಜಾಪುರ, ಟುಲ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ, ನಾಲತವಾಡ, ಕಲಾದಗಿ, ಬಬಲೇಶ್ವರ, ಕಾಖಂಡಗಿ, ಮಮದಾಪುರ, ಸಾರವಾಡ, ತೊಂಡಿ, ಬಬಲಾದ, ಕೆರೂರ, ಗುಳೆದಗುಡ್ಡ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕ್ರಿ.ಶ, 1881ರ ದಾಖಲೆಯಂತೆ ಕಲಾದಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯು 8 ತಾಲೂಕುಗಳು, 1334 ಗ್ರಾಮಗಳು 5757 ಚ.ಕಿ.ಮೀ. ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಹೊಂದಿತ್ತು.31 ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿನ ವಿಶಾಲ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಅಂದಿನ ದಕ್ಷಿಣ ವಿಭಾಗದ ಸೂಪರಿಟೆಂಡೆಂಟ್ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಕರ್ನಲ್ ಸೇಂಟ್‌ಕ್ಲೇರ್ ವಿಲ್ಕೀನ್ಸ್ ಎಂಬುವನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1876ರಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರ ನಗರವನ್ನು ಜಿಲ್ಲಾ ಸ್ಥಳಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಫಾರಸ್ಸು ಮಾಡಿದ. ಅಲ್ಲಿಯ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1885ರಲ್ಲಿ ಕಲಾದಗಿಯಿಂದ ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ವಿಜಾಪುರಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಇದರ ಗಡಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಭೀಮಾನದಿಯಿಂದ ಅಕ್ಕಲಕೋಟ ರಾಜ್ಯದ ಸೊಲ್ಲಾಪುರ ಭಾಗವು, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಹೈದರಾಬಾದ್ ನಿಜಾಮ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶರಾಪುರ, ಮತ್ತು ರಾಯಚೂರು, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕುಷ್ಟಗಿ, ಬಿಂದಗಲ್, ರೋಣ್ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು, ಆಗ್ನೇಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ರಾಮದುರ್ಗ ಸಂಸ್ಥಾನ,
ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮುಧೋಳ, ಜಮಖಂಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು ಹಾಗೂ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಉಪವಿಭಾಗ ಅಥಣಿ ಮತ್ತು ಸಾಂಗಲಿ

ಸಂಸ್ಥಾನ(ಜತ್, ಕರ್ಜಗಿ, ಮಂಗಳವೇಡ)ಗಳಿದ್ದವು.32 ಮುಂಬೈ ವಿಧಾನಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಷಾವಾರು ಪ್ರಾಂತರಚನೆಯನ್ನು ಒತ್ತಾಯಿಸುವ ಠರಾವನ್ನು 1946ರಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಲಾಯಿತು. 1947ರ ವೇಳೆಗೆ ಆಯಾ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಜಾಪರಿಷತ್‌ಗಳು ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ವಿಲೀನೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಸಿದ ಚಳುವಳಿಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ, ಭಾರತ ಗಣರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು ವಿಲೀನಗೊಂಡು ಜಮಖಂಡಿ ತಾಲೂಕು, ಮುಧೋಳ ತಾಲೂಕು, ಸಾಂಗಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ತೇರದಾಳ, ರಬಕವಿ ಸೇರಿದಂತೆ 13 ಗ್ರಾಮಗಳು, ಜಾಂದ್ ಸಂಸ್ಥಾನದ 17 ಗ್ರಾಮಗಳು, ಹಿರಿಯ ಕುರಂದವಾಡ ಸಂಸ್ಥಾನದ 9 ಹಳ್ಳಿಗಳು, ರಾಮದುರ್ಗ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದವು. ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಯಿತು. ಆದರೆ ಆಡಳಿತ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ 1997ರಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯ ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿ ಗಡಿರೇಖೆಯಾಗಿದೆ. ವಿಜಾಪುರ, ಸಿಂದಗಿ, ಇಂಡಿ, ಬಸವನ ಬಾಗೇವಾಡಿ ಮತ್ತು ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಬಾಗಲಕೋಟೆ, ಬದಾಮಿ, ಬೀಳಗಿ, ಮುಧೋಳ, ಜಮಖಂಡಿ ಹಾಗೂ ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂದವು.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1. ಕೃಷ್ಣ ಕೊಲ್ಹಾರಕುಲಕರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಮಹಬೂಬುರ್ ರಹಮಾನ ಮದನಿ(ಅನು.), 2014, ಗುಲದಸ್ತಾಯೆ ಬಿಜಾಪುರ, ಪು.170–176
2. ಅದೇ, ಪು.181
3. ಕುಲಕರ್ಣಿ ಆರ್.ಕೆ.(ಅನು.), 2014, ಫುತೂಹತೆ ಅಲಂಗೀರ್, ಪು.248
4. ಅದೇ, ಪು.247
5. ಮುನಿಸ್ವಾಮಿ ಆರ್.(ಮು.ಸಂ.), 1999, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.160
6. ಕೃಷ್ಣ ಕೊಲ್ಹಾರಕುಲಕರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಮಹಬೂಬುರ್ ರಹಮಾನ ಮದನಿ(ಅನು.), 2014, ಗುಲದಸ್ತಾಯೆ ಬಿಜಾಪುರ, ಪು.182
7. ಕೃಷ್ಣ ಕೊಲ್ಹಾರಕುಲಕರ್ಣಿ(ಅನು.), 2014, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.596
8. ಕೃಷ್ಣ ಕೊಲ್ಹಾರಕುಲಕರ್ಣಿ, 1983, ವಿಸ್ಮಯ ಇದು ವಿಜಾಪುರ, ಪು.05
9. ಮುನಿಸ್ವಾಮಿ ಆರ್.(ಮು.ಸಂ.), 1999, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.161
10. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ.(ಅನು.), ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಸಂ.14, ಪು.172
11. ಮುನಿಸ್ವಾಮಿ ಆರ್.(ಮು.ಸಂ.), 1999, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.161
12. ಂಭಜಣಾಟ ಉಚಿಟು ಖಟಚಿಡಿಚಿಣತಿಚಿಟಜ, 2007, ಊಣಾಡಿಥಿ ಠಜ ಖಿಂಚಿಂಣಡಿ ಖಣಾಭುಚಿ, ಕ.262–265
13. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ.(ಅನು.), ಭಾರತೀಯ ಜನತೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸಂ.16, ಪು.269 14. ಧ್ರುವನಾರಾಯಣ ಎಂ.(ಸಂ.), ಸುರಪುರ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಇತಿಹಾಸ–ಕಪಟರಾಳ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು, ಪು.100

15. ಕೃಷ್ಣ ಕೊಲ್ಹಾರಕುಲಕರ್ಣಿ(ಅನು.), 2014, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.

16. ಎಚಿಟಚಿ ಒ. ಅಚಿಟರಿಛಜಟಟ (ಇಜಣ.), 1884, ಉಚಿದಜಣಣಜಜಡಿ ಠಜ ಣಊಜ ಃಠಟಛಚಿಥ ಕಡಿಜಶಜಜಟಿಛಿಜಥ, ಗಿಠಟ–ಫಿಫಿಖಖಖ, ಠಿ.

448–449

17. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಹಾವನೂರು, 2000, ಹೊಸಗನ್ನಡ ಅರುಣೋದಯ, ಪು.07

18. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ.(ಅನು.), ಭಾರತೀಯ ಜನತೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸಂ.18, ಪು.30

19. ವೆಂಕಟರಂಗೊಕಟ್ಟಿ(ಅನು.), ಗ್ಯಾಝೆಟಿಯರ್ ಮುಂಬಯಿ ಇಲಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಗದ್ದು, ಪು.50

20. ಮುನಿಸ್ವಾಮಿ ಆರ್.(ಮು.ಸಂ.), 1999, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.170

21. ಅದೇ, ಪು.170

22. ವೆಂಕಟರಂಗೊಕಟ್ಟಿ(ಅನು.), ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.363

23. ಮುನಿಸ್ವಾಮಿ ಆರ್.(ಮು.ಸಂ.), 1999, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.171

24. ವೆಂಕಟರಂಗೊಕಟ್ಟಿ(ಅನು.), ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.363

25. ಮುನಿಸ್ವಾಮಿ ಆರ್.(ಮು.ಸಂ.), 1999, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.171

26. ಎಚಿಟಚಿ ಒ. ಅಚಿಟರಿಛಜಟಟ(ಇಜಣ.), 1884, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.452–454

27. ವೆಂಕಟರಂಗೊಕಟ್ಟಿ(ಅನು.), ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.363

28. ಉಚಿದಜಣಜಚಿಡಿ ಃಜಟಚಿರಂಚಿತು, ಠ.406

29. 2012, ಚರಿತ್ರೆ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂ.08, ಸಂಚಿಕೆ.01, ಪು.58

30. ಮುನಿಸ್ವಾಮಿ ಆರ್.(ಮು.ಸಂ.), 1999, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.171

31. ಂಛಜಣಟ ಉಚಿಟು ಖಟಚಿಡಿಚಿಣತಿಚಿಟಜ, 2007, ಊಃಣಠಡಿಥ ಠಜ ಏಂಡಿಟಿಚಿಣಚಿಞಚಿ ಖಣಾಛಜು, ಠಿ.330

32. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, ಕರ್ನಾಟಕ ಏಕೀಕರಣ ಇತಿಹಾಸ, ಪು.43